

FINTA ÉVA

A KÖZTETEK VAGYOK c. SÁFÁRY-KÖTET ELŐZMÉNYEI

(A MUNKÁCSI SZÜLETÉSŰ KÖLTŐ HALÁLÁNAK 70. ÉVFORDULÓJÁRA EMLÉKEZVE)

Sándor László 1957. április 30-án keltezett levelével abból a célból kereste meg Sáfáry Jolánt, hogy információs anyagot kérjen bátyja biográfiáját és költői tevékenységét illetően: „...a kárpátontúli magyar líráról készülök tanulmányt írni és ezzel kapcsolatban részletesebben szeretnék foglalkozni elhunyt fivérével, Sáfáry Lászlóval (akivel a harmincas évek derekán Losoncon megismerkedtem és azután hosszú ideig leveleztem).”¹ Erre reflektál majd Sáfáry Jolán júliusi levele, mely szabadkozással kezdődik a késedelmes válasz miatt, egyben meg is magyarázza annak okát: „...nehezen fogtam ennek a levélnek a megírásába, mert vannak dolgok, amelyeket az ember csak úgy tud valahogy elviselni, ha nem beszél róluk. Így vagyunk mi Laci elvesztésével. (...) Pedig jól esik tudni, vannak még otthon, akik nem felejtették őt el.”² Ez a mondat világít rá, hogyan és mi okból lépték át a lánytestvérek érzékenységüket, fájdalomukat, s nyúltak újra azokhoz a féltve őrzött, szemlátomást sokat nézegetett, gyakran kézbevett iratokhoz, melyekkel Sándor László segítségére lettek. Korántsem olyan nagy buzgalommal, ahogyan azt a kérdező annak idején képzelte. S van itt még valami, ami késleltette a válaszlevelet: „...gondolkoztunk azon, vajjon az ő szellemében járunk-é el, ha régi írásait most közzétesszük.”³ Ez magyarázhatja azt is, hogy első indíttatásból mellékeltek ugyan a levélhez egy 1935-ben született, publikálatlan verset, ám a levél indigóval készült másolatán ez áll kézzel feljegyezve: „Nem küldtem el.”

Azért feloldódott köztük a hangnem. Sándor László 1958. március 4-ei levele már arról tudósítja Sáfáry Jolánt, hogy az az évi naptárban (Kalendáriumban) közreadta készülő tanulmányának egy részét a költőről, és munkásságát tanulmányozva egyre inkább megkerülhetetlen számára a feladat, hogy a költő publikálatlan, illetve kötetben meg nem jelent verseit összegyűjtse. „Ezek hiányában nem kaphatok teljes képet Sáfáry – sajnos amúgy is befejezetlenül maradt művéről.”⁴

Mindannyiunk szerencséjére Sándor Lászlónak sikerült az akkor elérhető csaknem valamennyi versét összegyűjtenie a költőnek. 1966-ben újabb levélben jelezte Sáfáry Jolánnak, hogy Ungvárról Budapestre települt, „...és az itteni Kiadói Főigazgatóság munkatársaként”⁵ dolgozik. Ilyen minőségében szeretne javaslatot tenni Sáfáry László verseinek gyűjteményes kiadására. „Örülünk, hogy a Laci versei kiadásának gondolatával foglalkozik. – Sajnos, nem sok kézírata, levele maradt meg, azokat a lapkivágásokkal együtt meg fogjuk mutatni”⁶ – írja válaszlevelében Sáfáry Jolán.

1969-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában meg is jelent a Sándor László által szerkesztett, az előszóban tanulmánnyal kiegészített Sáfáry-kötet *Korforduló* címen. Nem csak a költői munkásság gyarapodott általa, bár nem elhanyagolandó körülmény, hogy Sándor László kutatásai eredményeként 38 verssel egészítette ki a korábbi 80-at, a kötetben publikált hagyatékot. Ezeket *Kötetben meg nem jelent versek* címen közölte, s ezzel mintegy egyharmad arányban gyarapította a meglévő versek állományát. „...a Korforduló könyvsiker lett, jó alkalom arra, hogy a magyar lírai avantgard történetét új színnel gazdagítsuk”⁷ – olvashatjuk Görömbei András reagálását. Hangot adott azonban hiányérzetének is, mivel a költő korai verseit nem találta benne. Ő még terjedelmi okokra gyanakodott, véleményem szerint azonban a lánytestvérek ellenállása és a korszellem is hozzájárult azok kötetből való kimaradásához. Pedig, jegyzi meg Görömbei, „...a korai versek mellőzése következtében továbbszövi azt a legendát, hogy Sáfáry László 4-5 soros szabadversekkel kezdte pályáját, latinus műveltsége ellenére költészete teljesen érintetlen marad a görög–római kultúra hatalmas lírai ösztönzésétől.”⁸ Hiányérzetét tovább göngyölítve fejtí ki, mi mindent veszít az olvasó ezek közzététele híján. „Az sem indokolja e versek mellőzését, hogy maga a költő sem vette fel őket első kötetébe, hiszen a *Korforduló* versei öt kivétellel készen voltak a Verhovina összeállításakor.”⁹ Ám a korai verseket mindenki nagy óvatossággal kezelte. Mint Sáfáry Jolán leveléből is kitetszik, a nővérek tiszteletben kívánták tartani bátyjuk egykori döntését a publikálás kérdésében, ezért a birtokukban lévő kéziratokat később sem adták ki a kezükből.

Amikor arra az elhatározásra jutottam, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumot felkeresve mélyére nézek annak az ott rejtőző 4 kartondoboznak, melyek Sáfáry László életének dokumentumait, leveleit és kéziratait őrzik, Görömbei András irodalomtörténeti hiányérzete győzött meg vállalkozásom szükségességéről. Magam is versíró lévén ugyanis nem minden aggodalom nélkül indultam el

kutatóutamra. Tudtam azonban, hogy Görömbei személyes kapcsolatot ápolt Sáfáry húgaival, hiszen valamennyien Debrecenben éltek. Olvastam az irodalomtörténész csaknem rajongó hangvételi írásait Sáfáry László költészetéről, korai verseiről, melyek kéziratban lappangtak most már hozzáférhetően a PIM-ben, de talán igazi érdeklődés vagy annak kiélési lehetősége híján. Félelmem a kegyeletsértéstől így oszlott el. Autentikus szakember tollából olvastam ugyanis ezeket a sorokat is: „A költői fejlődés ívét sem törnék meg a formai kísérletezések, korai próbálkozások, mert már ezekben is kitapintható a későbbi versek több fontos jellegzetessége: a fiatalos életkedv és harmóniaváltás, az intenzív természetélmény, mely nemsokára szociális tartalommal gazdagodik. A kibontakozás, gazdagodás éppen akkor szembetűnő, ha számbavesszük, hogy ezekben a korai, olykor bőbeszédű versekben az erős tájélmény még szociális tartalom nélkül, romantikus érzelmességgel munkál (...)”¹⁰Az is inspirált, hogy még barátai, költőtársai sem ismerték azt a Sáfáry Lászlót, aki korai írásaiban a klasszikus formák mesteri gyakorlója volt. Takáts Gyula, az egykori barát és kolléga például mint a korabeli kánontól eltérő jelenséget említi, hogy „...hiába keressük a korai versek között a Nyugat nagy költőinek hangját vagy a mitologikus-latinos fordulatokat (...). Pedig nála igazán kéznél lettek volna a hasonlatok, hiszen kevesen ismerték Sáfárynál, a szakmabelinél jobban ezt a tradíciót.”¹¹Nos, kéznél voltak a *latinus, mitologikus* alakzatok, jelen munkámmal éppen ezt szándékozom napvilágra hozni.

2007 nyarán kezdtem el kutatásomat. Kezemben tartottam már néhány tanulmányt és érdekességet Sáfáryval kapcsolatban, s az a tény, hogy tőlem 11 km-re, Sátoraljaújhelyen járt magántanulónként gimnáziumba s ott érettségizett, nem kevésbé munkácsi illetősége – megannyi olyan szál volt, mellyel egyre közelebb került hozzám. A tartalmában csaknem ömlesztett 4 kartondoboz azonban meglepett. Nem számítottam rá, hogy a hagyaték még feldolgozatlan. Mint ahogy arra sem, hogy a hagyatékról szóló felsorolás nem egyezett a benne találtakkal. Persze, nem lehetetlen, hogy nem mindent kaptam kézhez éppen annál fogva, hogy az értékes dokumentumok még nem kerültek feldolgozásra. Viszont ott voltak a verses füzetek, összesen 8 darab. Az első öt lilás-kék, amolyan iskolai füzet, nyolc lapos. Valamennyit számozással látta el egykori tulajdonosa a jobb felső sarokban. A címkére nyomtatott betűvel írta a nevét. A három pepita füzet egyetemi jegyzeteit is tartalmazza.

Az 1. füzet első lapján 1926 júniusában született, *Való és Álom* című, ismeretlen költeményét olvashattam kézírásban. A mindössze 6 soros verset beemeltem az általam szerkesztett kötetbe, nyitó vers lett belőle. Ennek

két oka van: Sáfáry egyik visszatérő témája az álom és valóság kérdése, a másik a kronológia, mely végül is szerkesztési elvem lett jobb híján. Nem lett volna célszerű egybemosni a Sáfáry-verseket. Nyilván nem véletlen, hogy mindkét kötetben 40–40 verset adott közre. Magának a válogatásnak, szerkesztésnek is meg volt a koncepciója, hiszen nem minden versét, és nem minden publikált versét emelte be kötetébe. Ésszerű tagolásnak tetszett, hogy önálló ciklusban tegyem közzé az általam kiválasztott 28, zömmel ismeretlen verset. A nyolc füzetben található kéziratot nem adtam közre teljes mértékben. A Sáfáry testvérek jutottak eszembe, akik óvták bátyjuk hagyatékát, tiszteletben kívánták tartani döntéseit. Az általam kötetbe válogatott versek közül sok megjelent a helyi lapokban, illetve feltételezhetően így történt, mert bejegyzés áll mellettük.

2008 során szerkesztettem és adtam ki magánkiadásban *Köztetek vagyok* címmel Sáfáry László összegyűjtött verseit. A kötet címét a költő *Hegylakók* c., 1931-ben keletkezett rövid opusának záró sorából kölcsönöztem. Mindenképpen Sáfáry saját szövegéből kívántam a könyvnek címet adni, s ebben találtam meg mindazt, amit életérzésként kifejezett mind korai, mind későbbi írásaiban. A verstöredéket erről a két sorról fejtettem le:

Magasban élő hegylakók!
Én köztetek vagyok.¹²

A *Köztetek vagyok* c. kötet további ciklusait a költő időrendben egymást követő két kötetének anyaga adja: a *Lendület* és a *Verhovina*. A Sándor László által felkutatott verseket az általa szerkesztett kötetcímmel azonosítottam, így lett a 4. ciklus címe *Korforduló*. Ebben a szerkesztésben elsősorban irodalomtörténeti szempontokhoz ragaszkodtam, ily módon a kis könyvecske világos képet ad nem csak Sáfáry költői hagyatékáról, hanem publikációjáról is.

A kéziratot füzetek gyakran csak tisztázatait illetve szerkesztését adják verseinek, új anyagot alig tartalmaznak. Ez úgy értendő, hogy a Sáfáry-kötetek szerkesztett tisztázata is ezekben a füzetekben sorakozik. Az első füzet, mint valamennyi kék füzet, 8 lapos. A végéhez 3 lapot csatolt a költő, melynek mindkét oldalát teleírta. 1927 februárjával zárul kéziratot versekkel teli anyaga.

1927. február 5-ével indul második füzeté egy Nikolas Lenau vers fordításával (*Der schwere Abend*), magyar címet nem ad neki. Február 25-én *Valakire várok* címmel egy 2x4 soros, 27-én *Visszavágyom napkeletre!* címmel találunk füzetében verseket. Ám ezen írásait feltaláltam a hagyatékban

1926-os keltezéssel is. A 2. sz. füzet tartalmazza a *Szállj, szállj...* kezdetű versötletet, melyet majd tovább csiszol. A füzetet *Éjjel* címmel egy szerelmes vers zárja 1927. március 27-ei dátumozással. Ebből a füzetből a *Visszavágyom napkeletre!* és a *Szállj magasra...* kezdetűt emeltem be gyűjteményembe. A hagyatékban gépelt formában több versre is bukkantam. A *Visszavágyom napkeletre!*¹³ mellett bejegyzés mutatja, hogy a vers 1926-ban keletkezett, és 1927-ben megjelent a Mi Lapunkban. A költeményt történelmi romantika járja át, a kamasz ifjú időutazásának vagyunk tanúi, ahogy oda-képzeli magát az egykor hazát adó napkeletre, ahol még őseink szabad pusztákon lovagoltak. A trochaikus sorok a magyaros verselés hagyományaival csengenek egybe, egy kissé a XIX. század lírájának hangvételét idézve. A költeményben ott van a nemzeteken túli közösségi érzés nagy pátosza is, s ez a humánus általában kivételesen jellemző Sáfáryra:

Túl a csendes Volga vizén egymást hogy szeretnénk!
Vérszerződés nélkül egymást szívünkre ölelnénk.¹⁴

(*Visszavágyom napkeletre!*, részlet)

A 3. számú füzetét 1927. április 2-án indítja *Ti két füzetek!*¹⁵ c. versével. A kéziratban javításokat ejt. Kötetbe szerkesztéskor természetesen figyelembe vettem ezeket. Bár korai verseinek jelentős részében meglehetősen naiv kamaszhangot hallat, ezen írásaiban már ott van mindaz, amit felnőttként igényesebben és nagyobb szigorral, a szöveg megformálásának erőteljesebb ökonómiájával tár elének. A kék füzetekhez címzett írása egyfajta ars poetica, mindaz az elszántság, amivel későbbi verseléséhez tudatosan viszonyul, itt már tetten érhető. Azok a bizonyos kék füzetek azonban egyfajta válogatást is mutatnak, melyekben már 16 éves korában írt verseit is megtaláljuk. A sportos testalkatú ifjú meglehetősen érzékeny lelki alkat. Mindent észlel, meglát, átél, ami körülveszi, s ezzel bizonyos értelemben magára is marad, nem tudja, csak a papírlappal megosztani, amely megőrzi, de nem „beszéli ki” impresszióit. Életérzéséhez, mely bezárja, a család rendkívüli társadalmi, illetve társadalmon kívüli státusa is hozzájárulhatott. A kisdíák korán kényszerült átlátni a politikai manőverek mögött meghúzódó mellékutakat, kiskapukat, a rendszer, a gépezet tisztességtelenségét és kijátszhatóságát. Magántanulósága, a kényszerből felvett álnevek, hamis iratok, melyek segítették közlekedését Munkács és a korabeli magyarországi települések között, egyszerre segítették korai érését és nagyvonalú, szabad hozzáállását a dolgok szokatlan menetéhez.

A gyermekien szenvedélyes öt versszakos költemény naiv önkifejezése tökéletes formában jelenik meg az epitritusok alkalmazása által. A vers lüktetésének másik sajátossága, hogy benne a „nemzeti versidom” rímes ütemhangsúlya is feltalálható, tehát ez a korai Sáfáry-írás igazi szimultán vers. A páratlan sorok két, a párosak egy epitritust és egy jambust tartalmaznak szabályos váltakozásban. Igen hangsúlyossá válik az utolsó versszak utolsó előtti sorának zárszava: *zenélve*. Mi több: az egész sor visszaolvasásra hív, és arra világít rá, amit a forma el is árul: „soraitok közt zenélve” emlékezik a költő, ha majd visszaolvassa versét, mert írása – zene!

Érthető, hogy Görömbei András ezeket a korai írásokat, „zsengéket” kötetben szerette volna látni, mert olyasmit mondanak el szerzőjükről, amiről későbbi versei hallgatnak: kivételes formaérzékenységét és ismeretét. Mindkettővel rendelkezett.

Sáfáry korai versei nem csak formai különlegességek, tartalmuk szerint is elemzésre méltók. A 4. füzetében, a *Turáni dal* c. versében magyarságtudata, történelemismerete, tanulmányi élményei munkálnak. A panaszos, egytömbű vers az idegen hatalmat rója fel másfél oldalas verses szövegben. A költemény rokonságot mutat a 2. füzetben található *Visszavágyok napkeletre* c. írásával, mely azonban hangvételében ellentétes: csupa idill, történelmi romantika, pásztortüzek és tárogató hangja üzen a hegyekről. A mitologikus hangvétel itt még a magyar történelemhez kapcsolja, akárcsak *A regős diákoknak* c. versében (a 3. füzetébe jegyezte le). Egyfajta Ady – kultusz is erősen kivehető a verses dikcióból:

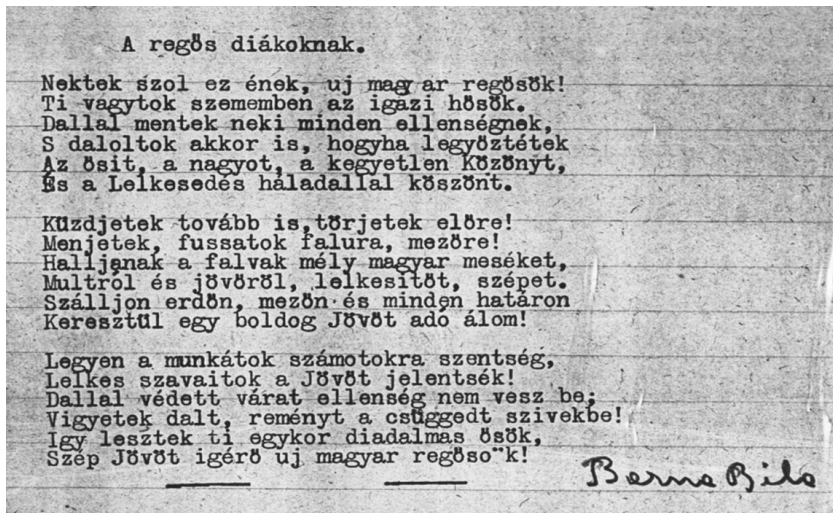
Nektek szól az ének, uj magyar regősök!
Ti vagytok szememben az igazi hősök!
Dallal mentek neki minden ellenségnek,
S daloltok akkor is, hogyha legyőztétek
Az ősit, a nagyot, az egyetlen közönyt,
És a lelkesedés háladallal köszönt.¹⁶

(*A regős diákoknak*)

Szabályos szimultán vers ez is, melyben szimmetrikusan válnak ketté a sorok 6/6-os szótagokra az ütem határán, de jól kihallható a 4 és 2 szótagszámú verslábak jelenléte is. A sorzáró lábak spondeusok vagy jambusok. A tetrapodiák ennél bonyolultabb változatban fordulnak elő, hiszen a 4 hosszú szótag két spondeus összeolvadását is magában rejt, de ugyanez érvényes a jambusok vagy trocheu-

sok kettőzésére is. Az 5. sor paiónja az első ütemben, az epitritus jelenléte a 3. és 6. sor második ütemében, a jónikus a minore az 5. sor második ütemében vagy a procelezmatikus a 2. sor 2. ütemében oly mértékben befolyásolja a vers zenei megszólalását, hogy a tetrapodiák nem esnek szét kisebb egységekre. Ezáltal a vers lassan hömpölygő első verslába felgyorsul az ütemhatárnál. Mindez nem csak dinamikát, de konkrét dallamot kölcsönöz a versnek.

A költemény 1927-ben megjelent a Mi lapunkban Barna Béla álnéven.

(Álnéven megjelent költeményének gépelt szövege a szerző aláírásával)

3-as számú füzetében több olyan kézira is bukkantam, melyek szövegét jól tudtam hasznosítani. Bekerült az általam szerkesztett gyűjteményes kötetbe a *Tavaszi hangulat*, *A regős diákoknak*, a *Feljött a holdvilág...*, az *Álomország* és a *Vajda centenárium 1927.* című, illetve kezdetű vers is. A Vajda-vers első változatával ebben a füzetben találkoztam, s abban még *Elfeledett költő* (1927. V. 22.) volt a címe. Nem ez az egyetlen különbség a két lejegyzés között. De lássuk az eltéréseket! Az *Egy elszállott üstökösnek* (javított) sornak az *Egy lehullott üstökösnek* volt az előzménye. Az 1. vsz. 4. sora első ötletből: *Nagy-régen sirt vágyak* (javított: *Bús, régen sirt vágyak*). További változtatást is eszközölt a szerző. A 2. versszakban felcserélte a 4. sort az ötödikkal. A 3. füzetnek ez a záró verse. A kétszer 6 soros költemény rímképlete (aa,b,cc,b; dd,e,ff,e) Vajda néhány versében is megtalálható, de

nem igazán jellemző (*A legszebbnek, Bartha végórája, Liszt Ferenchez, Őszi hangulat*). A verset jambusok és trocheusok uralják közömbös verslábak egyvelegében. A költemény dalformájú, ám ritmusa csak megidézi Vajdát, nem követi. A 4/3 és 4/2-es sorok légiesebbek Vajda gyakori 8 és 10 szótagos sorainál. Az első versötlet (Egy elszállt üstökösnek...) még Vajdához próbált alkalmazkodni 8 szótagos sorával, de Sáfáry „belső zenéje” a hetes sorokat hívta elő. Szimultán, bimetrikus versként is értelmezhető a költemény azzal a specifikus vonással, hogy az ütemhangsúly nem egyezik a kólonokkal. Ez a rendkívüli zenei tulajdonsága valamint a sorvégi hosszú szótagok elnyújtott akusztikája a vers játékos csengését egyfajta ünnepélyességbe foglalja. Sáfáry is él az üstökös metaforájával, melyet egy további képpel told meg: *Az első dal-ködösnek* – szólítja meg a 100 éve születettet:

Egy elszállt üstökösnek,
Az első dal-ködösnek
Szól csendesen az ünnep;
Bús, régen sirt vágyak,
Átkozódók, lágyak,
Egy percre előtűnnek.

Egy perc és elfelejtjük,
Ismét a multba ejtjük,
S a messze tovatűntnek
Még jobban halkulva,
Száz esztendő mulva
Szól csak megint az ünnep.

Igazi kis remeke ez a 17 éves kamasznak. Nem véletlen, hogy Vajda Jánosban rokonra lelt. Sáfáry korai írásaiban gyakran ott van a magányosság, az egyedüllét, a magára hagyott ember mélabúja. Ugyancsak visszatérő témaköre álom és valóság oximoronja. *Álomország* című, öt versszakos, stróféként hat soros költeménye hangulatában és részben ritmikájában is Reviczky Gyula *Altató* című versével mutat rokonságot.

Négy nappal később születik a *Mért kell lenni...* kezdetű verse, mellyel bizonyíthatóan nem voltak tervei a szerzőnek. Címet sem adott neki, a feljegyzésekben sincs nyoma, hogy továbbküldte volna valamelyik lapnak. A vers azonban szervesen tapad az előbb tárgyalt másik kettőhöz, s bennük

Vajda János „lelke” még mindig visszatér borújával, de a 8 szótagos páratlan sorok is jelzik ezt a hatást. Tüzetesebb vizsgálat után kiderül, a domináló verslábak is hasonlóak a két költeményben, s hogy valójában a 3, időben nagyon közel egymáshoz keletkezett versben sok közös elem található. Az első versben lelke metaforájaként egy bánatos hajót választ, amely „gyászos ködben” bolyong a tengeren. Meglehetősen sokat használt hasonlat, metafora ez. A második versszakban azonban kiszakad a választott kép avított légköréből, egészen gyermeki eszközökkel él, s ezzel megleveníti versét:

Miért nem tud az én lelkem
Kicsiny csónak lenni?
Miért nincsen kicsiny telkem
Kiszállni pihenni?¹⁷

A vers második kérdő mondata József Attilát juttatja eszünkbe, aki a *Szabad ötletek jegyzékében* fogalmazta meg a gyermeki szükségleteket 1936. május 22-én: „...*kellott volna két kis ló, kis nő, kis eke / kis ház, kis kutya (...) – minden arányosan hozzám (...)*”. Különös, hogy József Attila öt évvel volt idősebb Sáfárynál, a Szabad ötleteket súlyos válságban írta 31 évesen, Sáfáry 17, és színes álmokkal, képzelgésekkel van tele érintetlenül ártatlan világa. A hozzánk arányos világ tehát mindenképpen szükséglet, akár sérül a lélek, akár egészséges.

1927 tavasza van, a költő mindössze 17 éves. Önmaga által gyöngének ítélt versei kis remek. Májusban új füzetet kezd, a negyediket. Az első bejegyzés nehezen olvasható szerelmes vers cím nélkül. Június 15-én *A szívem régen / Nem vágyott dalra...* kezdetű verse mellett a H. U. bejegyzés található, melynek csiszoltabb verzióját beemeltem az általam szerkesztett kötetbe.¹⁸ A versek mellett többnyire dátum vagy rövidítés áll: H. U. (Határontúli Újság), M. I. (Mi Lapunk). Ezek jelzik, hogy hova küldte publikálásra őket a költő.

Júliusban aladátozott versek hirdetik, Nyíregyházán tartózkodik, alkalmasint rokonoknál. Szerelmes versek sorakoznak egymás után ezen a nyáron. Augusztus 8-án írja a *Talán Te vagy?* címűt, 23-án megjelenik az orchidea visszatérő motívuma egy cím nélküli versben, melyet majd továbbfejleszt egy szeptemberi variációban. A vers első változata sem érdektelen, mivel azonban a költő alakítani, csiszolni kívánta, kötetbe a javított változatot szerkesztettem be. Ám érdemes az első variációt is megismerni:

A szívem hüvös	5
orchidea kelyhe,	6
s ez orchidea	5
én magam vagyok;	5
régen szívünk	4
magunkba minden	5
szépet, új színt és illatot.	8
Virágoskertben,	5
ha talán találunk	6
hozzánk hasonló	5
szép orchideát,	5
dalolj szívem;	4
s az összegyűlt szép	5
hulljon reá s róla reád.	8
Szívem színével	5
az új orchidea	6
kacagjon, sirjon,	5
daloljon velünk...	5
Siess szívem!	4
Mert orchideát	5
talán többé nem is lelünk.	8

A vers javított változata 1927 szeptembere és október 21. között keletkezik, *Rózsaszín virágok...*¹⁹ kezdettel megtalálható a Sáfáry-kötetemben. A két variánsban közös a három versszakos terjedelem valamint a kis betűs sorkezdet. Ez új jelenség a szerzőnél. Az összegyűjtött írások között is ez az első, modernebb megjelenítésű szövege. Érdeemes összehasonlítani a variáns versek ritmikáját és rímelését is. Az első változatban a jambus az uralkodó versláb. A rövid verslábak gyakran egybeolvadnak a mellettük lévővel, s egy nagyobb időegységnyi ritmust érzünk ki a sorokból. Megjelenik az enjambement, mely szintén újszerű próbálkozása Sáfárynak.

Versének másik változata, melyet kötetbe szerkesztettem, egy egészen új költemény, ugyanazon ötlet merőben más megfogalmazása. A versszakok 5 sorosak, a sorok szótagszáma apadó a záró sor felé haladva. Ebben az előző variáns ellentétét teremti meg. Rímelésben is más mintát követ: a

három versszak mindegyikében a 2. sor páros rímet alkot a harmadikkal. Ritmusképlete nem szabályos, de szabályosan hullámzó ötvözet: a két utolsó sor daktilusát, az utolsó előtti daktiloepitritusát csengeti egybe a középső, leginkább epitritusokat mintázó, átvezető sor révén a következetes ritmusképletet nem mutató két első sorral. A kezdő sorok népdal-jellege így kapcsolódik a konkrétabb ritmusú rövidebb sorokhoz. A szövegben ki is mondja a költő: „...halljam / milyen dallam / lesz, ha a kettő / összehajol?” Igazi ritmusjátékot alakított verséből, melyet akár a századforduló sanzon típusú dalaival is kapcsolatba hozhatnánk (itt Heltai Jenő, Szép Ernő vagy Ady hasonló kísérleteire gondolok).

A merőben más ritmusképet követő variánsok közti rokonságot csak akkor halljuk meg, ha megkeressük a bennük rejlő dallamot. Igazi érdekesség a két különböző ritmusú–szerkezetű versben, hogy csaknem ugyanazt a dallamot érzékelteti szinte dúdolható formában:

Rózsaszín virágok	6
dalos kertjében jártam	7
és találtam	4
szép, odatévedt	5
orchideát.	4
Az én szívem is bús	6
trópusi virág; halljam	7
milyen dallam	4
lesz, ha a kettő	5
összehajol?	4
Színes szírom szívem	6
sír és nem dalol; vajjon	7
dalos tavaszon	5
mit keresel itt	5
őszi sirás?	4

A szótagszámok kivezetésével szemléltetni szeretném a két vers közötti erőteljes különbséget mind a sorok, mind a szótagok vonatkozásában. Különös vállalkozás egy kezdő verselőtől, hogy témáját két különböző, s mindkét alkalommal tökéletesnek és különlegesnek mondható szerkezetben oldja meg, azaz két önálló írásban is megformálja. Utólag sajnálom, hogy az első variánst kihagytam a gyűjteményből.

5. füzetében a klasszikus görög mitológiával egészíti ki, az antikvitással emeli magasabbra írásait mind tartalmi, mind formai értelemben. Első bejegyzett versének címe: **Phoenix**, 1927. november 11-én írta, s a Mi Lapunknak és a Határontúli Újságnak küldte el. Ez egyben a *kék füzetek* utolsó példánya, az érettségizni készülő, az érettségiző és a fiatal egyetemista írásai kerülnek bele. Ezek az életrajzi körülmények olykor meghatározóak. 1928. március 21. keltezésű **Ganymédes** versének lejegyzése, melyet javításban 1928 októberében gépel le. „Szépségmítoszát Ganümedész alakjában vetíti elének”²⁰ – olvashatjuk Görömbei András tanulmányában. A görög mitológiai történetet metaforában bontja ki, melyben a költő szíve a „*Ganiméd-pohár*”, tele az ifjúság vad szépségével, ragyogásával, a halhatatlanság ígéretével. Övé az *olymposi táj*, a *szerelem muzsikája*, mely verssé érik tollán, s az önzés, amit csak a fiatalság tarthat magánál. A mitológia szerint Zeusz sas képében rabolta el a trójai királyfit, amikor az szépséges ifjúvá serdült. Sáfáryt az élet és a költészet ragadja el Zeuszként. Mámora, mely ifjonti erejének, tehetségének felismeréséből fakad, játékosá és önzővé teszi: szívét, mely istenek ajka által érintett kehely, nem adja senkinek. A Négyesy által rikító zenéjűnek ítélt rimes anapesztus helyett rímtelesen verset alkot, melyben legfeljebb az ismétlések ritmusa vagy egy-egy belső, „vétlen” rím pendül rá a többnyire teljes anapesztikus sorokra. A 18 soros versben hosszú és rövid sorok váltakoznak. A görög drámák ütemére írt menetdalokat idézi azzal az eltéréssel, hogy a sorokat szabadon tördeli, a szimmetriára alig ad, s így elnyújtott sorokba foglalja az önmagában leváló ritmusú részeket is. Akár egyetlen tömbbe is zárhatta volna, írhatta volna sortól sorig, ahogyan azt a görög verselés egykor valóban tette, annyira tisztán tagolják szövegét az anapesztusok. Az első, a 7. és 8. sor első szótagjának csonka lába kiesik a vers ritmikájából, a rövid sorok egy része is csonka lábbal zárul. A sorok felbontásával emlékeztet a sirató anapesztusokra. Nem zárható ki az ellentmondásos szándék: öröme az elválás fájdalomába ágyazva tör ki belőle, hiszen érettségijével odahagyja szülővárosát és kedves családját is. Ilyen értelemben férfivá avatásának idejét éli, mint Ganimédesz Zeusz mellett az Olümposzon.

Metaforák sorát bontja ki Sáfáry versében. Ha szíve Ganimédesz pohara, akkor a bíbor színű, habzó ital benne nem más, mint az örök fiatalság, vagy a „szerelem kacagó, nevető / muzsikája”.²¹ Elgondolkodtató, miért választotta szerepszemélyiségének Ganimédeszt, az istenek pohárnokát. A versben uralkodó tobzódások, az örömök viharos leírása megsejteti: az ifjú,

aki gyermekkorától elbúcsúzik, új jövő felé indul. Az istenek világába csöppen, de cserébe el kell vesztenie gyermeki ártatlanságát. Feladat és szolgálat is vár rá, nem kapja ingyen a halhatatlanságot.

Mintegy folytatása a versnek az 1929. március 23-án keletkezett *Ovidius Tomiban*. A Budapesten élő egyetemista rendszeresen levelezik az otthoniakkal. Március 24-én három versét mellékeli szüleinek írott leveléhez. Ezekhez hozzáfűzi: „...az 1.)- t még otthon írtam, a 2.)- t tegnap este itt, a 3.)- at a múlt hónapban Püspökladányban.”²²A verseket húsvétkor szeretné megjelentetni egy helyi lapban, nem derül ki, melyikben. Az viszont tudható, hogy a „tegnap” született nem más, mint az *Ovidius Tomiban*, a püspökladányi a *Nyugalom* című, az otthon keletkezett feltehetően 1928-ból való. Ötödik füzetében ezek a versek egymás mellett állnak, s egyben az utolsó bejegyzések is, az *Ovidius Tomiban* zárja ugyanis az utolsó kék füzetet. Nem bizonyítható, de okkal feltételezhető, hogy ezt a három írását együtt küldte haza. Feltevésemet erősíti egy megjegyzése levelében: kéri X. Y.-t (a monogram nem értelmezhető), „Legyen szíves vigyázni a correcturánál mert ha pl. egy rövid i helyébe hosszú í kerül, rossz az egész vers”.²³Aggodalma nyilvánvalóan időmértékes versekre vonatkozott. Ha a 3. vers valóban a *Dal* c. lenne, ez esetben a *Határontúli Ujságnak* címezte írásait. Füzetében ugyanis csak ezen kézírata mellett van bejegyzés arra vonatkozóan, hol publikálja azt.

Az *Ovidius Tomiban* fordított helyzetben születik: a költő Budapesten van, Tomi pedig szülővárosát, Munkácsot szimbolizálja. A képzeletbeli hazautazás illetve helycsere egyszerre vágyakozás az otthon után és öröm, hogy mégis a fővárosban van, hiszen: „Rómában mosolyogva repül a lenge Zefirus / s Flóra amerre kacsint, tarkul a sűrke vidék.”²⁴ A 20 soros költemény egyetlen tömbben íródott, s az egész írást az „ott” és az „itt” folyamatos összetétele határozza meg. „Rómában” minden színes, tele van élettel, a tavasz is másként, melegebben és derűsebben jelentkezik, míg „Tomiban” minden fagyos, kietlen, barátságtalanul zord, a tél elhúzódik, s nem akarja átadni helyét a tavasznak. De nemcsak a táj, a vidék, a természeti környezet különbözik. Az ember alkotta közösségek élete, mentalitása is nagyon eltérő:

Ott Liber és Flórának ünnepe, áldoz a város,
feltámadt a Tavasz! Bor! Zene! Tánc! Ölelés!
Itt némán, hallgatva ülök, mit érne beszélni?
Durva a géta beszéd, tompa a géta szive.²⁵

Ám nézzünk az ihletadó minta, minták után! Ovidiust Augustus császár valóban kitiltotta Rómából. Tettét leginkább személyes sérelmek motiválhatták, s ehhez talált alkalmas ürügyet egy családi botrány formájában. Mindezt Róma erkölcsi megítélésére és az erkölcsök megszilárdítására is kiterjesztette, ily módon sikerült Ovidiusban, a szerelmes versek és szerelmi praktikák megéneklőjében Róma erkölcsi ellenfelét láttatnia. *Tristia* c. elégiagyűjteményében verseli meg Publius Ovidius Naso száműzetésének történetét, melyben minden apró részletet gondosan rögzít. A művelt latin költő nehezen viselte a Fekete-tenger partján fekvő barbár város klímáját, a lakók műveletlenségét és az egyedülletet. Később Juhász Gyula fordul majd a magyar lírában e minta felé, és ő is ciklusnyi versben panasolja el száműzöttségét, méltatlan környezetét és a szerelem, a kedves hiányát: „...jégpáncéllá fagy a tenger, / s látod, a bős z fagytól áll a pohárban a bor”²⁶ – olvashatjuk az eredeti panaszt, mely Sáfáry tollán ilyen variációban jelenik meg:

Itt, Tomiban viharos szeleket küldözget a tenger,
zúgva taszítja a szél télnek a jégsezekerét.²⁷

Ovidius Amornak tesz szemrehányást sorsának fordulása miatt. Benünket leginkább ezzel kapcsolatosan megfogalmazott verselési szokásai érdekelnek, melyeket majd Sáfárynál is érdemes megvizsgálni:

Ifju szivem dalait legelőször nem te sugalltad?
Annyi hatos lábhoz általad írtam ötöst.
Nem tűrted, hogy a maeoni dallal hírré verődjem,
s hősi vezéreknek zengjem a tetteit én.²⁸

Ovidius disztichonban írta leveleit, a hatos verslábhoz ötös sort írt. Ezt már Sáfáry *Ganimédes* c. versében is megtaláljuk nyomokban. Sáfáry követi mesterét, hatodfeles és ötödfeles disztichonokban daktilust anapesztusszal váltogat, és csonka lábakkal tölti ki a sorok mértékét. Az említett verslábakon kívül molosszussal mélyíti szövege hangulatát, lassítja a sorokat.

Szepes Erika *Ezredvégi menekülések – II. Az ókor és sorstársak* c. tanulmányában²⁹ az Ovidius–párhuzamokkal foglalkozik, és részletesen kifejti Juhász Gyula érintettségét is a kérdésben. Juhász 1899-ben írta első Ovidius-versét, mindössze 16 évesen. Sáfáry László valamivel több: 19 éves.

Verse elárulja, ismeri Juhász Gyula témába vágó műveit. Leginkább *Ovid tavaszdalának* képei üzennek át a Sáfáry László költésen. Lássuk, milyen párhuzamokat találhatunk a két szerző témakifejtésében!

Juhász Gyula:

1. Tomiban ősz van...
2. Barbárok a népek...³⁰

3....halk zefírek dala száll...³¹

Sáfáry László:

Itt, Tomiban, viharos szeleket...
Durva a géta beszéd, tompa a géta szíve.

...mosolyogva repül a lengé
Zefirus...

És így tovább... Szót érdemel, hogy mindez az eredeti forrásban is ott van, Ovidius erősen befolyásolja rajongó utódjait. A versek felütésében is rendkívül sok a rokon hang. Róma a szerelem, az örömök, a szép táj, kellemes klíma és a műveltség, jólét szimbóluma. Tomi – Munkács – Szakolca (Juhász Gyula felvidéki tanítókodásának színhelye) a zord klímát, jeges, szeles, havas időt szimbolizálja, legyen ősz vagy tavasz. Róma – Budapest a szerelem és a boldogság csábító fészke, ahol teljes az élet, a költészet, a kultúra magasan szárnyal. Tomi – Munkács – Szakolca a „géták”, a műveletlen, barbár népek otthona. Ellentétében állnak a párhuzamok. Még Sáfáry verszárlatára is találtam analógiát:

Jobb menekülni ködétől a kinzó gondolatoknak,
s nézni az égi mezőn elsuhanó madarat...

(Sáfáry László: Ovidius Tomiban)

Óh, de ahol a tavasz köd, borulás, szakadás,
Hol vegyen ottan a szív és dal új örömet?

(Juhász Gyula: Ovid tavaszdala, részlet)

A párhuzamok végtelenjébe futhatnánk bele ily módon, hiszen a szerzők hatása egymásra kivédhetetlen. Mindez megfűszerezi a verseket. Sáfáryról elmondja, milyen jól ismerte a kortárs irodalmat is, igazodását valódi értékhez mérte.

Az 5. füzet tehát tele van elbűvölő versötletekkel, „kísérletekkel”. A forma erőteljesen dominál a szövegekben. Tudatos korszaka ez, amikor magára ölti a verskultúra sokszínű köntöseit, mintegy próbálgatva, melyik illene leginkább a benne munkáló tartalomhoz, a kimondás varázslata milyen formákat vonz.

Már nyilvánvalóan tudja, hogy a verselésnek mesterségbeli feltétele van, s hogy mindent ismernie kell ahhoz, hogy majd a saját hangjára leljen. Ezek azonban mégis többek ujjgyakorlatoknál. Mindenre művelt analógiát keres, élethelyzetére is, stilizáltságában nehézségei, igen szegényes élete más színben tűnik fel előtte. Hiszen a *Nagyoknak* sem volt könnyű, lám! Amúgy is idegen tőle a panasz és siránkozás. „Jobb menekülni ködétől a kinzó gondolatoknak” – szögezi le az *Ovidius Tomiban* utolsó előtti sorában. Juhász Gyulával ellentétben, ki a „ köd, borulás, szakadás” közepette nem látja a megoldást életére, és mintegy felmentést is kér, ad magának a körülmények folytán, Sáfáry „ellép” ezektől a hangulatoktól, hiszen nem vezetnek céljai felé.

Az 5. füzet verseit mind témájában, mind formailag többféleképpen csoportosíthatjuk. Mindez egyfajta mutatója is annak, mennyire inspirálták tanulmányai, remek tanárai az egyetemen. Témavilágában tovább él a dal, s ez a forma determinálja a versszöveget is. Az antik verselés természetesen adódik, mert fordít görögből. S ha már teszi, meg sem kerülheti a verses szöveget. Ilyen fordítás-törödék szerte megtalálható füzeteiben, de egész költemények is későbbi korok szerzőitől. A görögös mérték használata azonban már korábbi írásaiban is felfedezhető. Bájos verse *A Múzsához* 1926-ban keletkezett. Euterpét, a „Muzsák múzsáját” szólóztatja, „...ki oly sok ifju lelkét lángra gyujthatod, / S őket aztán az ifjúsággal együtt kegyetlen otthagyszod”.³² A gyönyörködtető, örömet nyújtó múzsa Zeusz és Mnemoszüné nászából született, akinek a lírai költészet és a zene kapcsolódik alakjához. A kamasz költő hangot ad versében félelmének, hogy kora előrehaladtával múzsája elpártol tőle, hiszen mindig az ifjak mellé szegődik. Ebben utalást is találhatunk arra, hogy a fiatalok mily gyakran foglalkoznak versírással. Nem bízik hát ihletadó-jában, és szinte megdorgálja hűtlen természete miatt:

Euterpe! Te kedves múzsa, ki oly sok ifju lelkét lángra gyujthatod,
S őket aztán az ifjúsággal együtt kegyetlen otthagyszod,
Mások után nézel, kik még ifjak és remélnek,
S kiknek ajkán aztán az ifjúsággal elhal az ének.
Muzsa te, csapodár ne csalj meg engem.
Maradj velem, engedd énekelnem
Ifjúságom multán, elmúlt ifjúságom,
Ha lelkem vigaszát másutt nem találom.
Kísérj végig küzdelmes, nehéz életemen.
Euterpe! Muzsák múzsája, maradj, maradj velem!³³

Beszélgetése, zsörtölődése műzsájával egyfajta prognózis jövőjéről. Hogy ifjúsága küzdelmes, az kétségtelen, de a későbbiekre vonatkozóan is ezt jósolja magának. A szabadulást gondjaitól a költészettől várja.

A vers összességében elődök nagy verseit vonzza be inspirációként, jelen esetben Csokonai két remeke emelkedik ki a sejtelemből: a *Búcsú a magyar műzsáktól* és *A Magányossághoz*. Mindkét remekmű témavilága valamilyen módon lecsapódik Sáfáry verses közérzetében, de a munkácsi költő nagyobb szabadsággal gondolja tovább kérdéskörét annak formai megjelenítésében. Igen, mondhatjuk, sokkal kisebb gyakorlattal és minden bizonnyal szerényebb tehetséggel játszik anyagával – de játék ez, művészi szinten. A vers tartalmi rokonságban van Sáfáry több művével. A *Te ihletetek madárja!* kezdetű írása valójában ugyanarról vall egy merőben más karakterű, dalformájú költeményben. A vers keletkezési ideje 1927 vagy 1928. február 13. (25). A kéziratos 5. kék füzetében találtam rá ezzel a két időjelzéssel. Esetleg nem is a keletkezés időpontjához van köze, mert számokat olykor egyéb verse mellett is találtam. A vers javítások nélkül, tisztázatlanban áll a füzetben. Hat görögből fordított sor után következik. A műzsa szerepét az ihlet veszi át, melynek metaforája: madár. A vers nem csak az ihlet sóvárgása. Benne megtaláljuk a költő szinte biológiai igényét erre az állapotra, s amit magával hoz: a versírásra. Úgy véli, akit e madár meglátogat, annak „szép szívébe száll”, hogy ott „elpihenjen”. Sokat remél tőle, hiszen megajándékozza azt, akit felkeres, mert ott marad lelkében, s a „*A régen őrzött álmok / Sokféle szép zenéjét*”³⁴ hozza el számára. A szent érintkezés pillanatában azonban nem a költő sorsában feltorlódott problémákör szólal meg a régen várt versben, hanem ennek a találkozásnak az ünnepe szövődik be a versbeszédbe: „A fájdalomszin árnyat / Szememre hullni, röptöd / Okozta ritka árnyat / Szemem nagyon kívánta! / Hogy énekelni tudjam / A régen őrzött álmok / Sokféle szép zenéjét. / De most, hogy megjelentél / Szívemnek e dalával / Csak tégedet köszöntlek; / Hisz gyakran álma voltál / Sírás, sok éjszakámnak; / Szeretném, hogyha gyakran / Jönnél segíteni nékem / Az álmaim dalolni!”³⁵

A vers tele van kulcsszavakkal, melyek visszajárnak ebben a korai költészetben: álom, zene, szív, sírás, dalolni. A versírás természetéről két sorban tesz vallomást: „Mióta várja torkom /Az ismerős szorongást”³⁶. A kialakított kép rengeteg mellékágot hajt: torkunkban érezzük a szívünk dobogását, ha madarat tartunk a kezünkben, tapintjuk szívének ijedt lüktetését, pulzál kezünkben ez a lüktetés... Ezek ritka pillanatok, belső esemé-

nyek, melyek átélése ünnepi és megilletődött érzést is ad tulajdonosának, ugyanakkor az egészben valami súlyosan drámai is feszül. A lélek túllépte tartományát, a végtelen betolakodója, s ez szorongással tölti el. A 21 soros jambikus dalversben soronként három szabályos jambust követ egy csonka láb. A képlet, akárcsak a dikció, tiszta, üde, élő. Mert hiába kerülnek a vers szövegébe avíttas fogalmak, képfoszlányok: a megélés hitelessége felülírja a bíráló kedvet. Rokon témájú verse a költőnek a már említett **A regős diákoknak**, az 1928 júniusában lejegyzett **A szívem régen...** kezdetű verse, valamint minden az álommal, álmodással kapcsolatos írása. Az írás ugyanis nem más számára, mint szavakkal megelevenített álmok, álmodások. Az élet álom – mondta Calderón, de a magyar irodalomtól sem áll messze a tézis. Elég csak Krúdy Gyulára gondolnunk. A XX. század eleje még nem gyógyult ki ebből a világnézeti válságból.

A dalversek másik csoportja a szerelem ihletésében született. Valós élmény és általános lángolás, szerelmes lobogás ez, melynek tárgya az élet, az eleven környező, az elemek és jelenségek. Szép és különleges darabja ennek a kozmikus létélménynek *Phönix* c. verse. A versszakok karcsúak, fölfelé lombosodnak. Az ötsoros strófák karaktere is különleges. Az időmértékes lábak kettő, három vagy négytagúak, és több reális lehetőséget is tartalmaznak. Jambikusnak indul a vers, de már a 3. sorban kitűnik a választhatóság, s a 4. és 5. sorban ez felerősödik. A teljes költemény elemzése során rajzolódik ki, hogy a záró sorok bontása nem szükségszerű, mert a jambikus lejtés a második versszakban ellentétét is hozza, s a trocheusszal így képez choriambust. A choriambus valamennyi versszakban fellelhető variáns, a vers teljes szövege sugallja is annak visszatérő jelenlétét. A visszatérés a formában erősen tapad a tartalomhoz, hiszen az újjászülető főnixről szól a költemény:

A szenvedélyek szép virágaiból
máglyát rakok,
(oly szépek az illatos, bibor,
ravatalok.)

S magam a csábos, dalolva pattogó
tűzbe vetem:
szürke tollam piros virágon
égjen hamuvá,
pernye legyen!

A hamuból majd pompázva kiszállok,
virág-vesztem
eldalolom és a virágos
máglya rakását
újra kezdem.

(*Phónix*)³⁷

A vers metaforával indul: a szenvedélyek vörös virágok. Ebből épít a szerző ravatalt, melyre magát veti. A költő tehát maga a fénixmadár. Ez a másik metaforája. A harmadik versszak már nem ad hozzá új képet, csak lezárja a megkezdettet, hiszen feltámadását követően előlről kezdi a folyamatot: újraépíti virágos máglyáját, melyen elhamvadva ismét feléled. Egyetlen metafora köré szerveződik tehát minden képe a versnek. A görögök-egyiptomiak szent madarát, a tűzmadarat használja fel önmeghatározásra, mely azonban vörös-arany tollazattal rendelkezik a hiedelem szerint. Az öreg madár, mely újjászületésére készül, elveszti színeit, melyben varázsereje is rejtetik. A mitológia születésére vonatkozóan él egy feltevés, mely egy kelet – afrikai madárhoz köti a fénix - jelenséget, amely madár a forró síkvidék miatt tojásait nem meri a földre rakni. Dombot épít hát magának a fészkeléshez. Távolról a forró levegő mozgása által ez olyan látványt alkot, mintha a madár alatt égne az összehorodott magaslat. A fénix a keresztény kultúrában is visszatérő szimbólum, különösen a középkorban, s gyakran szerepelt az irodalomban. Az emberek hittek is a létezésében. A korszak megannyi babonája közepette ez nem meglepő.

Ki nem mondottan, de tudhatóan ott van a versben a szerelem témája is. A tűz, mely szent lobogása az emberi fajnak nem más, mint a szerelem. A költő boldogan veti magát „ravatalára”, mert újraéled általa. Finom erotika lengi be a költeményt, ami nem kivételes a Sáfáry-versekben. Az *Olyan vagy* négyesorosa is jó példának bizonyul:

Olyan vagy nekem, mint a nap,
meleg kezeddal keltesz hajnalonként.
Olyan vagy nekem, mint a fü,
Lágyan simulsz és forrón elborítasz.³⁸

A *Phónix* címűt a témakör tekintetében kulcsversnek érzem. *Dal* c. rövidke, egy strófás írása is még ennek hangulatát, képeit és színeit követi. Benne esszenciálisan feltorlódnak Sáfáry visszatérő szavai: álom, dal, Nap, szív, sugár, sírás, mo-

soly. Tavaszi képpel indít, belóg egy rüggyel, virággal áldott ág a „képkeretbe”, valóban a japán tusrajzok és finom akvarellek hatását keltve. A vers egyetlen tömbben marad, csonka rímek árnyalják a belső zenét. Azok összeolvasása is megadja a vers üzenetét: pattan – virradatban, illat – nyílnak, (dalom) van – honnan. A kérdő szó rövid kérdő mondat része, a befejezés ilyen jellege lezáratlanul hagyja a csodák és titkok világát. Mindez a természet gazdag megnyilatkozásának része, melyre olyan naiv rácsodálkozással kérdez rá, mint Babits teszi az *Esti kérdésben*. A „nagy Öreg” magaslatait nem éri el, és nem is célozza meg, mégis: rövid nyílával ugyanoda céloz, mint a nagy mester, és hasonló evidenciákat kavár a lágyabb, sekélyebb mélyben, mint Babits, ki a tengerek, óceánok mélyeit szántja. Babits az estével indít, Sáfáry az éjben, a virradatban követi látomását:

Az ág rügyekben hajt ki,
a rügy virágba pattan,
az Élet él, kering, száll,
az éjben, virradatban.
Az álmok egyre jönnek,
fakad belőlük illat,
a Nap sugárral áldoz,
színek dalolva nyílnak.
Vagyok... vagy, és virág, nap...
Szivem van és dalom van.
Mosoly, sírás s a ritmus...
Mindez de szép! De honnan?...³⁹

Pogány himnusz ez az élet szépségéről, és Babits tépelődő világával szemben csupa életigenlés, bizalom mindabban, ami a szerves létet mozgatja. Nem a hiábavalóságot látja benne, mivel minden múlandó, hanem a megújulást. Az ő versébe egy rügysző, virágzó tavaszi ág hajlik be, s ezzel a feltámadás örökös belső mozgását rajzolja meg. A ritmus is ezt a bizalmat támogatja. Soronként három szép jambusa és a sorzáró csonka láb a forrászvízek csobogásával és tisztaságával üdíti a befogadót.

A lét titkait faggató verséhez sorolnám a költeményt, akárcsak a *Furcsa*⁴⁰ címűt, amely három négy sorosával, a fogalmak leegyszerűsítésével, az ismétlés és az egyetlen természeti kép beiktatásával egészen kivételes egyszerűséggel fogalmazza meg az élet rejtélyeinek kérdését, magát a titkot. Nem is kísérli megfejteni, csak felmutatja. Együtt-gondolkodásra, megfigyelésre invitál. 1929-ben írta,

augusztusban, két szonett között. Közérzetében és gondolatiságában is hasonlít a *Furcsa* és a *Dal* c. vershez rövidke nyolcsorosra, melynek címe *Nyugalom*. Az „itt” és az „ott” filozófiai problematikája fogalmazódik meg ebben a kis miniatűrben. Az Ovidius-versnek bizonyos értelemben a kimondott és a kimondatlan konfliktusa is ebben áll. A *Nyugalomban* azonban mindez elrendeződik. A rövid impresszióban felfénylenek a *Phónix*-vers parazsai–fényei is: „Ó mi szép a Messzeség / csodás, szelid varázsa, / lánggal égő Itt helyett / az Ott lilás parázsa”.⁴¹ Panteista szemlélete többszólamú. Korai verseiben ez a legerősebb tónus, melyben gondolatait kiteljesíti. Amit váltogat: az hangszere, a ritmus. *Szerелеm* c. költeménye több dalszerű írás közé ékelődve első szonettjeként tartható számon. Általános jelenség, hogy fiatal szerzők gyakran írnak szerelmes verset. Ez Sáfáryra vonatkozóan is igaz. Említett írása azonban meglehetősen egyedi és meglepő hasonlatokkal, metaforákkal él. Szemléletessége mellett csaknem bántó, főleg, ha egy fiatal lányt ajándékoz meg vele szerelmese. A kép azonban természetű, megfigyelésen alapszik. Ez oldja fel a benne lévő hasonlat kellemetlen tónusát, és inkább a humor, a pajkosság, szerelmes évődés irányába tereli:

...A szád vonalja vékonyan vonaglott,
mint lány esőben élvező giliszta.⁴²

A verszárlatnak szánt két sor azonban meglehetősen leválik a vers előzményeiről. Ezt a záró, két sorba tördelt mondatot megelőző három pont, valamint a fölötte található sor befejezetlenségre utaló írásjelei is mutatják. A közbülső versrészlet hirtelen vált pásztori témára, s ezzel Radnóti eclogáit is bevonzza. Az ide vágó sorok hangulata is szélsőséges, és sem az előtte lévőkhöz, sem az utána következőkhöz nem köthető igazán:

A pásztor gyakran elhagy nyáját, aklot,
hogy bánatát az őszi színű tiszta
cserjék között vidámsággal heverje...⁴³

Hangulati átvezetés az *őszi cserje* és a *vidám heverés* által történik. A vers ugyanis testi közelséggel indul, s a kialakított képben a lány hajának metaforájá adja meg a hangsúlyt a soroknak:

Örök kívánság lassan átsugarul
a szemedről röpdös át komoly fejemre,

mint napmeleg sugárzik hegyperemre.
És nyilvánvaló... nem tud ma voltról, máru.
De visszapattan két fehér halomhoz
s a völgy tavában percre elpihenhet.
De nem soká, hajad hiv és nem enged,
színével hiv a forró nyugalomhoz
hajad, mely őszi fák színével cserje.⁴⁴

Az idézett részekből visszafelé összerakható vers befejezetlennek tűnik, ám erre rácsófol a tizenégy soros jambikus, egy sor kivételével tizenegyes képlet. Sokáig úgy tűnt, e korai szonettnek nem született meg végső tisztázata. Szokatlan jellege miatt azonban értékes elemnek éreztem ebben a hagyatékban, s most is úgy vélem, a zsenge kamaszhanghoz egy férfiasabb tónust illeszt. A hatodfeles jambikus vers meglehetősen kiegyenlített ritmusú, csak a második sora zökken egy fölös szótagszámmal. Vélhetően szándékosan alakítja így, hiszen a névelő elhagyásával ezt ki tudta volna küszöbölni. *Dissonantia* c. versével megegyező formába szerkesztése ébresztett rá, hogy mindkét esetben a szonett egy tagolatlan formájával van dolgom. Kutatásaim egy későbbi fázisában levelek és egyéb dokumentumok között rátaláltam egy 1930-ban keletkezett versének kéziratára. Önálló lapon, egymagában, letisztázva áll a szöveg a papíron, dátummal és a szerző aláírásával ellátva. Nem lehetetlen, hogy a várt leánynak készült, rendeltetése inkább az ajándékozás volt. Csiszoltsága, rendkívüli költői képei azonban jelzik, nagy belső elvárások vezették Sáfáry tollát. *A pásztor várja kedvesét* c. szonettben a *Szerelem* c. vers alakváltozatát véltem felfedezni, illetve magának az élménynek egy későbbi megélését és lejegyzését. Meglehet azonban, a két versnek s a két impresszióknak nincs köze egymáshoz, csak a szerzőhöz. Jelen esetben azonban ez nem lényeges körülmény. A költemény eddig publikálatlan, én sem használhattam fel, mert megkésve, a *Köztetek vagyok* kötet megszerkesztése és kiadása után bukkantam rá.

A pásztor várja kedvesét

Madár sereg, a kórus, ajjza torkát
a hegy mögül a pálca fölpiroslott;
a pásztor ébred és az éjbe foszlott
bús álmokat kacagja: mert parányi morzsák

a Fény simáján. Itt a Hajnal, cakkoz
a Fény! És Ő is eljön! Ő is! Várni
a biztosat de jó; siralmas bármi,
ha szép, de kétes. És fut a patakhoz:

a nyáj viháncol, szerteszét szaladva,
ő szirmokat dobál a kis patakra:
az elfutó hiába – vágyakat jelentsék!

Nincs semmi bú, ha merszed úgy akarja!
Magány, te mézre váró meztelenség!
A vízről visszaring rá barna karja.

Budapest, 1930. február 20.

A vers a táj és a természet boldog ébredésével indul. Különös költői képbe foglalja a napfelkeltét. A madarak kórusát láthatatlan karmester pálcája vezényli, melyet vörösre fest a felkelő nap. A pásztor, ki maga a költő, erre ébred, és a világ boldog zengésében rossz álmát felejt, egy enjambement átvezetésével tűnik el a gond a *Fény simáján* a második versszakba érkezve. A Fény, a Hajnal szimbólumként viselkedik, de meg is éled a versben. Bölcséleti kijelentések ébresztik az olvasót a varázslatból: „*Várni / a biztosat de jó; siralmas bármi, / ha szép, de kétes.*” Húsz éves bölcselmek ezek, koravének, igazak, élettapasztalatra utalnak. A versnek mintha itt különleges ereje el is fogyott volna, mert a pásztoridill játékos képei töltik be a harmadik versszakot. A záró strófában azonban ismét a bölcs hallatja hangját egy mondat erejéig (*Nincs semmi bú, ha merszed úgy akarja!*), hogy aztán az utolsó két sorban ismét a képek és a nyelv, a hangok íze, zamata, zengése győzzön. Rendkívüli hangulatot áraszt a tizenharmadik sor metaforája: *Magány, te mézre váró meztelenség!* Képi gazdagság és hangrímelek sokasága emeli fel a sort, s ezt az alliteráló szöveget viszi át egy új mondatba a záró sorban egy belső rímjáték záró akkordjával (*barna karja*).

Szerelmes verseihez kapcsolódik a *Margitsziget* is a pepita füzetek első példányából. Valós élmény ihletésében keletkeztek ezen írások, a kamaszkori álmokat követően a férfivá érés élményeit verselik meg. A költemény csaknem félreérthető, mert a sziget délutáni idillje megtévesztően tájvers maradna, ha nem állna a végén egy árulkodó sor: „A délutáni holdvilág / szintén szőke volt.”⁴⁵ Egyetlen mondat disszonanciája okoz gondot abban, hogy egyértelmű-

en szerelmes versként kezeljük: „Magasra érett fű felett / acélgép karja kattogott.”⁴⁶ A teljes vers mindössze hét rövid, jambikus lejtésű sorból áll:

Egy csillag dalolt.
Magasra érett fű felett
acélgép karja kattogott.
Örök parancs,
a fű hajolt.
A délutáni holdvilág
szintén szőke volt.

Ilyen légiessé impresszió a *Feljött a holdvilág...* kezdetű verse is, mely végkifejletében a szerelem állapotát az álom képéhez köti. 1927-ben írta Sáfáry, akkor, amikor még Simon Andor hatásával nem volt gyanúsítható, hiszen még le sem érteszgett. A japános könnyed rajzok eleganciája tehát eredendően benne volt, Simonban csak ízlése megerősítését élhette meg.

Verskísérletei olykor egészen különös, sehova sem sorolható szövegalkotáshoz vezetnek. Meglehetősen nehezen felfejthető a *Dissonantia* c. írása. Elkerülhetetlenül bevonzza a pisai ferde tornyot a képalkotás. A 200 évig épült harangtorony fehér márványból készült. Építőinek fehér csontjai már rég a földben porladtak, mire a befejező munkálatokra sor került. A megálmodott tervek újra és újra ábrándokként foszlottak szét. A félbemaradt kísérlet mementója lett az építmény, s erre még a természet is „rásegített”, mikor az alap megdőlt: *Mint egy madárijesztő, mint az ökörnyal – őszutón – áll a hasonlat a versben.* Az ember mégsem adta fel, mint ahogy nem adja fel sosem, a tornyot befejezték, mely így lett *az örök hívások fáradt árboca.*⁴⁷

A vers valóban a pisai ferde torony megépítésének történetét dolgozza fel anélkül, hogy ezt konkretizálná. A kultúrtörténeti eseményekre azonban így, az utalások révén is elég támpontot ad a vers szövege. A dissonancia tehát az emberi lélekben van, innen kerül majd a tájba, s mert a természet törvényeivel ellenkezik az emberi szándék, a végkifejlet csúfondárosan jelzi majd a rosszul megválasztott utat, a rosszul megválasztott „küszöböt”, melyet átlépve vissza nem vonható elbotlás a vállalkozás vége. Holott mindössze pár centiméter választja el a megvalósíthatót a túlhajszolt álmoktól...

A vers formáját tekintve szonett, méghozzá a tagolatlan típusba tartozó. Babits is írt ilyet, *Szonettek* c. verse ugyancsak egyetlen tömbben marad, mint angol megfelelője, azzal a különbséggel, hogy az utolsó két sort nem

teszi bekezdésbe. A jambikus tizenegyes sorok csak a 4. sorban képeznek kivételt, itt 12 szótagra épül a szöveg. A vers rímképlete: abba/cddc/eef/ggf. A páros és az ölelkező rímetet részesíti előnyben a szerző. A kéziratos anyagban ez az első szonett, amit találtam. Nyilvánvaló számomra, hogy versgyakorlatnak szánta Sáfáry. Még két, kevésbé szokatlan, a petrarciai strófákat követő, tagolt szonettet találtam hagyatékában: az *Aphrodite* és az *Antheus* címűt. Mindkettő 1929 őszén született. Szokatlan beállítása ez a témának, hiszen Afroditét a tenger habjaiból születő szépségként tartjuk számon. Ehhez képest Sáfáry tollán megvadult tengervíz, rikoltozó sirályokat találunk, melyek baljós hírként sikoltják szét annak a márvány testű istennőnek a születését, akiért nagyszerű ifjak áldozzák majd fel magukat.

Aphrodite

Sötét vizek felett dühöngve dül az orkán,
riadt sirály had felsikongni sem mer,
olyan veszettül ordít rá a tenger.
(Talán a titka tör ki kerge torkán.)

Utána gyors, de csak csalárd csitultság:
a szikla partról csengve vissza sodrott,
de máskor kékes-zöldes csipkefodrok
a napsugárban is fehérén furcsák,

s kivillan egyszer egy szobor fehérség,
amit viharban szült az éj s a mélység
(a szörnyü tenger mennyi sorsot bir el!);

a mély fölött már fénylik arca, teste...
Jaj! ifjú testek testet öltött veszte!
A sok sirály sikongva száll a hirrel.⁴⁸

Minden bizonnyal ez az írás is a forma gyakorlása kedvéért született. Figyelemre méltó azonban a téma megközelítése. A kultúrtörténeti sablont egészen új aspektusból tárja elénk, ezáltal a vers messze több ujjgyakorlatnál. A forma tökéletes kivitelezése mellett igen magas a szöveg hangulati hitelessége, megformáltságának drámaisága. Szinte balladai mélységet teremt ebben a dalformájú, kecses költeményben. Leginkább jelzőinek össze-

gyűjtésével, jelzős szerkezeteinek egymás mellé állításával kaphat hangsúlyt igazán a vers illetően karaktere. A *víz* sötét, a sziklás partról *csengve* hullnak vissza a *fodros* hullámok, a kerge/őrült tenger ordít, viharos éj, mélység, szörnyű tenger; **a természet** eközben: tombol, dühöng, dúl az orkán erejű szél, melynek zúgását rövid és félelmetes csend szakítja meg; **a sirályok**: vészjósuló madárként viselkednek, *riadtak, sikongva* szállnak a hírrel, hogy Afrodité megszületett; **Afrodité**: *szoborszerűen fehér*, ahogy a *viharos éjben a sötét vízből* felbukkan, *arca és teste fénylik*, máris igéző, és ifjak pusztulását vetíti előre felbukkanása a titokzatos mélyből.

A vers az első, tizenhármassal kivételével tizenegyes jambikus sorokból áll. Rímképlete: abba/cddc, a terzináké eef/ggf. Sáfáry megrendítő verssé alakítja azt, amit a képzőművészet a szépség megdicsőüléseként ábrázolt évszázadokon át: Afrodité megszületését. Valójában a mitológia eredeti szövegére hagyatkozik, és nem annak feldolgozásaira, így alkot új képet a témáról. Az egyik verzió szerint a szépség és szerelem istennője akkor született, amikor Kronosz kardjával apját, Uranoszt kasztrálta. A megdöbentő és baljós eseményre a tenger viharral válaszolt, s a hatalmas habok közül született meg Afrodité, egy kagylóhéjból lépve elő. Ahol lába partot ért, azt a helyet Ciprus szigetén róla nevezték el. Születéséről sokféle történet szól, ez a mitológia látszik leginkább közelíteni a versben rögzített légkört, hangulatot. Az eseményben a következményt is előre vetíti a költő, ettől kap tragikus tónust a leírás.

Harmadik szonettjét, az **Antheust** is mitológiai témára szabja. Hőse és közte azonban már reális párhuzamot vonhatunk. Antheus, görög nevén Antaiosz Gaia, a földistennő és Poszeidón, a tengerek istenének különleges gyermeke volt. Hatalmas erejét senki nem tudta legyőzni, pedig minden országába érkező hőssel megmérkőzött. Amikor erejét gyengülni érezte, megérintette a földet, és új erőre kapott. A föld ugyanis anyja, Gaia tartománya, melynek energiái kimeríthetetlenül álltak a fiú rendelkezésére. Végül Héraklész győzte le úgy, hogy a levegőbe emelte, hogy ne tudjon érintkezni anyja ősserejével, és megfojtotta.

Sáfáry verse úgy indul, mintha Antheus Héraklészszel viaskodna, s mintha küzdelmük kulminációs pontján lennének, amikor is ellenfele már a levegőbe emelte a legyőzhetetlent, nyakát „*vasmarokkal*” szorítja, s a küzdelem rövidesen be is fejeződik, hiszen ebben a helyzetben eszköztelen Gaia gyermeke. A tusát igen szemléletesen ábrázolja Sáfáry, nem csak a küzdelmet, de magát a szenvedést is nagy beleéléssel írja le. Ám a záró terzinában

fordít a helyzeten. Antheus a *földbe mélyeszi pillantását, s a vasmarok*, mely nyaka köré záródott korábban, egyszerre elernyed. A költeményben a mitológiai történet hatásfokát is megemeli a költő azzal az epizóddal, melyben pillantása által lép kapcsolatba anyjával a hős, s ez az éteri érintkezés is elegendő számára Gaia energiájának átvételéhez.

„Nem véletlen, hogy a két haza között hontalanná váló költő az ő alakját idézi meg természetélményt és görög hatást ötvöző szonettjében”⁴⁹ – jegyzi meg Görömbei András egyik írásában. Sáfáry valóban azonosul Antheusszal. Gaia itt több szerepben is fellelhető: édesanyja és szülőföldje alakjában. Tudjuk, hogy amint tehette, hazautazott szeretteihez egyetemi és pesti tartózkodásának éveit alatt, s bár Ovidiusként még felpanaszolta a *géták* érzéketlenségét, műveletlenségét, merítkezni mind érzelmeiben, mind gondolatiságában az otthoni környezetből tudott, az termékenyítette meg tollát, adott erőt küzdelmeihez.

Antheus

Fáradt nyakát két vasmarok szorítja,
szemén az élet vad vigyorba retten,
sikolt, keresve társat istenekben:
az ég falát a kárpit elborítja

s a hang befül, befojtják párna–felhők.
Hiába rémül messze tengerekre,
verőt hasít az isteni dereglye,
ahol mulatnak boldog ember–erdők.

A harc folyik, kemény, vadult, dübörgő,
a hangja halkult és remegve hörgő.
(Viharkor zugnak így a parti sziklák.)

De hirtelen megérti léte titkát:
tekintetét a föld szemébe rejti
s karok gyűrűjét könnyedén lefejti.⁵⁰

A szonett tizenegy szótagos sorokra épül, az öt jambikus lejtésű versláb és a hol rövid, hol hosszú csonka láb az egész költeményen szabályosan végigvonul. Nem alkot új rímképletet, csak a terzinákban. Tehát ismételten

ölelkező rímekbe fogja a quartinák páros rímeit, míg a háromsorosokban ezt kapjuk: eef, fgg. Ha a vers rímalkotó szavait kigyűjtjük, s önálló tartalmuk–üzenetük felől vizsgálódunk, kezdetben a cselekménysorról, később a tájban végbemenő drámai változásokról kapunk összképet, melyet a záró rímek teljes mértékben lekerekítenek. Sáfáry nem fektetett különösen nagy hangsúlyt a rímek nivójára, a költemény ereje másutt található. Képei azok, melyekkel hatalmas energiát mozgat. És itt nem csak a költői képekre, hanem a szavakkal való megelevenítés minden formájára gondolok: „*sze-mén az élet vad vigyorba retten*”- egyetlen Goyai képben micsoda megelevenítő hatása van a színesztéziának!; „*sikolt, keresve társat istenekben*” - a díszítő elemeket nélkülöző kijelentő mondatban mekkora reménytelenség! Az isteni gyermek nem kap segítséget az övétől, neki magának kell megtalálnia a menekülés módját. Hiába fordul az istenekhez, „*az ég falát a kárpit elborítja*”, nincs kapcsolat közte és az istenek között. Hangja is „*beful, befojtják párna–felhők*”. A felhő–metafora jelzi, nincs átjárhatóság a világok között, az égietől nem remélheti helyzete megoldását. *Messze tengerekre is hiába rémül* – pedig apja, Poszeidón uralja a vizeket. Nem iktathatjuk ki azt az epizódot ebből a képből, hogy Sáfáry édesapja eredetileg tengerész volt. Ezzel a mitológiai képpel ezért tudott olyan erőteljesen azonosulni. A befejezésben nem a záró sorok, hanem a záró gondolat ad erőt a költeménynek: „*De hirtelen megérti léte titkát*”. Olyan felismerésről szól, ami általában a végső pillanat vagy az agg kor kegyelmi állapota. A kifejtés már visszatér a mitológiához, egyben saját sorsának mítoszához is. A Sándor László által szerkesztett *Korforduló* című Sáfáry-kötetben *Vágy* címmel található az az 1930-ban keletkezett rövid vers, mely életének ezt a vonatkozását kifejti:

Apám szemétől tengert örököltem,
a végtelenség mámoros ízét.
A vágyam magasba szökken.
S egy eltévedt sirály száll
a hegytetőn, a tengerszem felett.⁵¹

Az apa alakja igen gyakran megjelenik verseiben. Az idézett költemény érdekessége számomra az utolsó sorban található: *a hegytetőn a tengerszem felett*. Ez a földrajzi meghatározás nem egy véletlen nyelvi fordulat. Sáros-patak és Sátoraljaújhely között a hegyek valóban rejtenek egy országosan

és híresen szép tengerszemet, melyhez ma is kijárnak diákok és turisták, helybéli kirándulók egyaránt.

A *Köztetek vagyok* kötet kéziratosaik ciklusát egy olyan írásával zárom, melyhez nem kapcsolt dátumot a szerző. Címet sem adott neki, ezért én a kezdő sorral neveztem meg a rövid költeményt. Témája visszatérő ebben az életműben. Az *ERŐ* Sáfáry írásaiban kulcsfontosságú fogalom.

(A titokzatos Erő)

A titokzatos Erő

suhanó Napok közt osztotta ki a csillagokat.

A Napok talán szeméből szálltak szertesztét.

Vannak, akik izzadva tengerek felé szaladnak
s a szél gúnyosan rohan felettük.

Apám a tengerek felől jött,
mert a fenyők is tükrözik az ég mosolygását,
és a magasság könnye mindenütt nehéz.⁵²

A költemény szemmel látható rokonságot mutat a szerző *Vágy* című versével. Míg az előzőben inkább önmagáról, s önmagán keresztül, eredete kapcsán apjáról is szól, addig *A titokzatos Erő* sokkal általánosabb gyökekhez fordul. A kozmosz távoli világából jut el a tengerig, s a harmadik versszakban ezt a képet kapcsolja össze egy nagyon földi látvánnyal, az erdők képével. Jellegzetes természetélménye itt is megjelenik a vers utolsó soraiban. Ugyancsak rokon témájú *Erős vagyok* című verse, melyet a *Korfordulóban* már megismerhettünk Sándor László jóvoltából, s amely verse még 1931-ben keletkezett. Életében kiadott két kötetéből kihagyta a szerző, illetve valamiért nem tekintette fontosnak szerepeltetését *Verhovina* c. kötetében (a *Lendület* című ugyanis már elkészült). Sáfáry két kötetének szerkesztése elárulja, hogy a szerző konkrét koncepcióval rendelkezett, amely köteteknek tartalmi és terjedelmi tulajdonságaira is kiterjedt. Meglehet, *Erős vagyok* c. versét egy következő kötetébe szánta, melynek megírását nem érthette már meg, vagy fontosabbnak tartott versével cserélte le. Mindazonáltal szociális üzenete és határozott társadalmi állásfoglalása a *Verhovina* témaköréhez sorolja a szerkezetét tekintve igen egyszerű hét soros szabadverset, mely önmagát a kezdő sorban csákányhoz hasonlítja:

Erős vagyok, mint a csákány,
 a viskók hajlott falát lebontom.
 Öreg legény,
 fázol a szeles sikátorokban,
 szorítsd meg kezemet,
 két kéz melegebb a társtalannál,
 és arcod száz ráncának anyját én is ösmerem.⁵³

A vers tömörségében és dísztelenségében a plakátok szűkszavúságával szól olvasójához, akit ezennel megnevez, kiválaszt a költő: a rogyadozó vályogviskókban lakó, szegénységbe belevényt földije az, aki lehet magyar, lehet ruszin, de bármely más náció tagja. Sáfáry első mondata az ifjúság hitével és magabizásával azt sugallja, hogy az ő generációja változtatni tud a meglévő viszonyokon. A csákánnyal lebontott viskók képe arra utal, hogy különb lakhelyet építhet magának az ember, s ebben a feladatban Sáfáry is ott látja magát. Szociális érzékenysége meghaladja a fogalom tartalmi kritériumait, jóval több annál, mert elkötelezettség az. Versét is alárendeli meggyőződésének, problémalátásának. Úgy vélem, a közlésnek ezt a nagyon tömör, közvetlen, prózai és hétköznapi formáját azért választotta, hogy azokhoz is eljusson üzenete, akikre vonatkoztatja mondanóját. Korai verseinek viszonylatában ez az elképzelésem felerősödik. Bonyolult versszerkezeteket már 16-17 évesen igen elegánsan kezelt, magas szinten absztrahálta gondolatait, metaforái, képzettársításai nagy ívet fogtak be. Ez a minimalizmust előre vetítő hozzáállása írásaihoz nem a költészettel szembeni igénytelenségét, hanem a kiszolgáltatott kisember sorsának felvállalását bizonyítja. Szinte kiegészítő szövegelemként vizsgálhatjuk másik, ugyancsak epigramma terjedelmű versét, *Ezüstös folyók partján* c. négysorosát:

Ezüstös folyók partján
 éhes emberek hívják az eget, az óceánt.
 Kiáltásuk reszketve úszik
 Ipolyon, Maroson, Dunán, Visztulán.⁵⁴

Dunának, Oltnak egy a hangja - szólal meg bennünk Ady közismert sora. Ez a költemény továbblép az előzőnél. Az *Értől az Óceánig* – visszhangzik bennünk ismét Ady Endre. Kétségtelen, hogy Sáfáry nagy elődjének azon vonásait szabta leginkább magára, melyek humánumára vonatkoztathatóak. Verseinek a tömörség, a sűrítés válik legszembetűnőbb erényévé. Esztétikája

igen érdekes fordulatot vesz a korai versekhez képest. Talán modernebb lírát gyakorol, mint kortársai, a modernség igazi tartalmát értendően. Zsengéi közt nyomon követhetjük világnézeti fejlődésének útját is. Igen, ebben ott van József Attila és Radnóti Miklós választott elkötelezettsége is. Mindez a kor gondolkodását és minőségi embereszményét áthatja. A költészet nem maradhat magára esztétikai csomagolóanyagként, függetlenül a tartalomtól. Igen, Kasákot is figyeli, de nem tud „hozzaidegenedni”. Sáfáry lírája sokkal forróbb, érzőbb és társulni kívánó. Választott útja és közössége köti tájhoz, emberhez, törvényekhez. És az ő vezére is bensőből vezérel, akárcsak a József Attilaé.

Sáfáry kéziratos füzetében épp úgy találunk versötleteket, mint műfordításokat és kész, letisztázott, publikálásra szánt műveket. 1. számú pepita füzetében a *Lendület* c. kötet tervezetének egy verziója áll, mely a megvalósult kötetnél terjedelmesebb. De ebben a füzetben áll az 1930-ban keletkezett versek között *Zsoltár* című költeménye is, mely nem került be az általam szerkesztett kötetbe sem, és nincs nyoma, hogy szerzője kiadta volna kezéből publikáció céljából. Szerelmes tárgyúnak induló önvallomása ugyanis már nem gazdagította volna azt a képet, melyet korai verseinek közreadásával terveztem. Meglehet, szerkesztéskor rosszul ítélt meg a költemény szerepét, ha nem is a szerző életművének viszonylatában, de életrajzi vonatkozásában legalábbis, hiszen a mindössze 20 – 21 éves ifjú korai érését tanúsítják a kiábrándultan aláhulló szavak:

Sokáig vártam harmóniádra.
Hitem már halott gyerek.

Jó csendben lenni...
Jó rohanni...

Fáj, ha káromkodom,
és fáj, ha térdelek.⁵⁵

A sorok szabálytalan hossza – tördelése már azt az ízlésvilágot tükrözi, amely a felnőtt költő írásaira jellemző. Ebből a ciklusból, ebből a füzetből több írást is beemelt a *Korforduló* címmel szerkesztett kötetbe Sándor László, a *Zsoltár* címűt nem, mint ahogy a *Sötét vonal* címűt sem. Az 1930-31 körül Budapesten keletkezett rövid költemény szintén kimaradt mindennemű publikálásból. Hangulati töltete erősen összefügg a *Zsoltár*-verssel. A négy soros írás kiábrándulást, fáradtságot és lelki fájdalmat közvetít. Sáfáry ekkor szem-

besült vágyai kivitelezésének igazi nehézségeivel. A Budapesten tartózkodás és az egyetemi tanulmányok csak fokozták élete bonyodalmaival, gyaníthatóan érzelmi életét, konkrétan: szerelmi kötődését is megnyirbálták. Erre vonatkozóan nincsenek adataim, verseiből azonban kiolvasható ez a feltevésem:

Mi nem beszélünk elsuhant időről,
idő és élet mindig merőleges.
Végtelen sötét vonal vagyok szememnek alján,
s a napfény csipkézi bánatom.⁵⁶

Kutatásommal a munkácsi születésű, felvidéki, globálisan magyar és egyetemesen ember, ifjan és tragikus *történelmi* körülmények között elhalálozott költő korai, eddig az olvasó elől rejtve maradt írásait kívántam feltárni és közreadni.

JEGYZETEK:

¹ Sándor László levele Sáfáry Jolánhoz 1957. április 30., Ungvár, megtalálható: PIM irattára

² Sáfáry Ilona Jolán válaszlevele Sándor Lászlónak. Kelt: Debrecen, 1957. július 15. PIM

³ Uo.

⁴ Sándor László levele Sáfáry Jolánhoz, kelt: 1958. március 4., Ungvár PIM

⁵ Sándor levele Sáfáry Jolánhoz. Keét: Bp., 1966. március 21. PIM

⁶Sáfáry Jolán Sándor Lászlóhoz írott levele 1966. III. 26-ai keltezéssel, PIM

⁷ Görömbei András, Sáfáry: Korforduló. Alföld, 1970/4., 154.

⁸ Görömbei uo.

⁹ Görömbei uo.

¹⁰ Görömbei uo.

¹¹ Takáts Gyula: Sáfáry László, Kortárs, 1965. VII., 1152. p. 1.

¹² Sáfáry, Köztetek vagyok, p. 70.

¹³ Megjegyzés: a Visszavágyom napkeletre! hibásan került nyomtatásra, javítás itt! (Lásd a kötetben: Visszavágyok...)

¹⁴ S. L.: Köztetek vagyok, p.9.

¹⁵Uo., p.11.

¹⁶ S. L., Köztetek vagyok, p.13.

¹⁷ Köztetek vagyok, p. 17.

¹⁸ Köztetek vagyok, pp. 19 – 20.

¹⁹ S. L.:Köztetek vagyok, p.15.

²⁰ Görömbei András, Sáfáry: Korforduló. Alföld, 1970/4, 154.

²¹ Köztetek vagyok, 20

²² Sáfáry László szüleihez írott levele 1929. III. 24. PIM

²³ S. L. levele szüleihez, 1929. március 4. PIM

²⁴ Köztetek vagyok, 21.

²⁵ Uo.

- ²⁶ Ex Ponto IV. 7. Horváth István Károly ford.
- ²⁷ Köztetek vagyok, 21.
- ²⁸ Ovidius, Epistulae ex Ponto, III. 3. Horváth István Károly ford.
- ²⁹ Ezredvég, <http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/9908/99084.htm>
- ³⁰ Mindkét idézet Juhász Gyula: Ovid levele Júliához c. verséből való
- ³¹ Juhász: Ovid tavaszdala
- ³² Köztetek vagyok, 10.
- ³³ Köztetek vagyok, 10.
- ³⁴ Uo., 12.
- ³⁵ S. L.: Te ihletek madárja! (részlet). In: Köztetek vagyok, 12.
- ³⁶ Köztetek vagyok, 12.
- ³⁷ Köztetek vagyok, 18.
- ³⁸ Köztetek vagyok, 16.
- ³⁹ Uo., 19.
- ⁴⁰ S. L.: Köztetek vagyok, 22-23.
- ⁴¹ Köztetek vagyok, 21.
- ⁴² Köztetek vagyok, 16.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ Uo., 16.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ S. L.: Köztetek vagyok, 17.
- ⁴⁸ S. L., Köztetek vagyok, 22.
- ⁴⁹ Görömbei András, Sáfáry: Korforduló, Alföld, 1970/4., 154.
- ⁵⁰ Köztetek vagyok, 23.
- ⁵¹ Köztetek vagyok, 61.
- ⁵² Uo., 24.
- ⁵³ Köztetek vagyok, 68.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ Megtalálható: PIM, Sáfáry László hagyatéka, 1. sz. pepita füzet, 24.
- ⁵⁶ Uo., .33.